

Aktör – Strukturansatsen: Ett metodiskt dilemma

AV BO ROTHSTEIN

Problemet

För cirka tio år sedan skrev Anthony Giddens att begreppen struktur och aktör var som eld och vatten inom samhällsvetenskaperna. De som sysslade med aktörsbaserade förklaringar hade inte funnit något sätt att hantera de sociala strukturernas betydelse och vice versa (Giddens 1979). Hans argument var att detta var ett orimligt sakernas tillstånd. Samhället bestod både av aktörer med medvetande och därmed med förmåga att välja, att "handla annorlunda", men vars handlande på olika sätt präglades av, och präglade, strukturella förhållanden. Giddens anklagade så olika storheter som Louis Althusser och Talcott Parsons för att betrakta individer som "structural" resp "cultural dopes". I Steven Lukes efterföljd hävdade han att ingen samhällsvetenskaplig analys överhuvudtaget förtjänade någon seriös uppmärksamhet om den inte sökte kombinera existensen av medvetna aktörer och deras inplacering i reellt existerande strukturer (Giddens 1981:53, Lukes 1977:29). Om detta är riktigt, och om Lennart Lundquist samtidigt har rätt när han hävdar att "analyser med politologiskt syfte arbetar vanligen inom ett aktörsperspektiv, medan strukturaspekten saknas" (1984:1), så är läget en aning problematiskt för den politologiska disciplinen. En möjlig förklaring till detta sakernas tillstånd inom statsvetenskapen är inriktning på policyrekommendationer där man har att ta de strukturella förhållandena för givna (jfr Westerståhl 1984). Wilson har tex hävdar att "ultimate causes cannot be the object of policy efforts, precisely because being ultimate they cannot be changed" (Wilson 1974:49). Ett motargument är att det för politikutformning kan var väl så väsentligt att veta vad man inte, under givna strukturella betingelser, kan åstadkomma, än motsatsen.

Ett motsatt argument till Giddens och Lukes har med viss bravur framförts av Bruce Mayhew som hävdar att "strukturelister" och "individualister" sysslar med så olika saker att de inte ens har något gemensamt vetenskapligt språk att kommunicera på. Själv "strukturelist" betraktade han närmast motståndarsidans arbeten som magi eller renodlad psykologi, dvs som icke-samhällsvetenskap, och han kunde med några dråpliga exempel från väletablerad amerikansk sociologi visa att man ofta inte kom längre än till att hävda att människors beteende kunde förklaras av att de ville bete sig just såsom de faktiskt betedde sig (Mayhew 1980). Motsättningen mellan lägren förstärktes enligt Mayhew av att många (men inte alla) "strukturelister" stod för en mer radikal, ibland marxistisk, samhällssyn än motparten (jfr Burrell & Morgan 1978). Men, som det numera heter i dessa postmoderna tider – "all that is solid melts into air". Mitt intryck är att båda ansatserna som renodlingar är stadda i upplösning och att man numera knappast kan få tag i en samhällsvetenskaplig text som inte innehåller programmatiska försäkringar om att författaren förvisso avser att hantera både strukturer och aktörer i analysen (undertecknad inte undantagen, se Rothstein 1986). Ett talande exempel på denna trend i tiden är den svenska maktutredning i vilkens senaste arbetsrapport man kan läsa följande:

En del samhällsteorier är ensidigt aktörsorienterade. De studerar individers handlande som om individer vore isolerade från varandra. Andra teorier har en slagsida åt det strukturella hållet. Det betonar ensidigt de stora samhällssystemen och förbiser utrymmet för individuellt handlande. Den teoretiska utmaningen för en analys av maktutövning och maktstruktur är att samtidigt ta hänsyn till de aktörsorienterade och de struk-

turorienterade aspekterna. Det är därmed samspelet mellan aktör och struktur som blir det centrala (Maktutredningen: Arbetsrapport 1987).

Struktur-aktörproblematiken är givetvis akut inom maktforskningen när man börjar närma sig det som kallats maktens tredje dimension där det gäller att söka fastställa hur den internaliserade uppgivenhetens maktlöshet och därpå följande maktutövning skall förklaras (Gaventa 1987, jfr Korpi 1987).

Ett annat exempel är det nyligen i Sverige inrättade forskningscentret SCASSS (Swedish Center for Advanced Studies in the Social Sciences) där ett av de stora projekten syftar till att uppnå ett "teoretiskt genombrott" i aktörs-strukturproblematiken. Ingenting framstår idag som så diskrediterat inom samhällsvetenskapen som den renodlade strukturalismen (vem läser idag Parsons eller Althusser). Dess motpart, den renodlade aktörsansatsen, tex de neoklassiska ekonomernas ansatser, står inte heller de högt i kurs (jfr North 1981:220 f). Det är förvisso sant att sk public choice teorier har haft ett visst inflytande inom samhällsvetenskaperna de senaste åren, men detta är ingenting som motsäger ovanstående resonemang eftersom public choice ansatsen syftar till att undersöka individers förändrade val vid förändring av institutionell struktur. Struktur-aktörsdilemmat framstår idag som ett samhällsvetenskapligt metaproblem (Przeworski 1985, Selle 1984, Lundquist 1984, Benson 1982, Skocpol 1984). Vid en genomgång jag gjort av så olika teorikomplex som implementerings-, organisations-, marxistisk och annan statsteori samt teorier om utbildnings- och arbetsmarknadspolitik, visades att man i alla dessa brottades med förhållandet mellan aktörs- och strukturansatsen (se Rothstein 1986:23-58). Man hittar vidare problematiken inom tex historia och kriminologi (Åmark 1986, Gustafsson 1976, Cohen 1985). I en mycket läsvärd redogörelse över striderna inom den historiska forskningen om tredje riket (med titeln "Hitlers vilja och strukturernas makt"!) rubricerar Alf W Johansson motsättningarna med frågor som: "Skall historikerna i första hand ägna sig åt att berätta om händelser. Eller skall de framför allt ägna sig åt att analysera strukturer i det förflutna?" (Johansson 1987:221). Till och med "diehard" företrädare för renodlade aktörsanalyser finner det numera klädsamt att framhäva att visst finns det något sådant som strukturella förklaringsfaktorer (se tex

Lewin 1984:20 ff). Man kan således säga att den moderna samhällsforskningen äntligen nått fram till Marx forskningsprogram, nämligen att förklara hur människan själv kan skapa sin historia när hon måste göra det under villkor som hon inte själv kunnat välja.

Ett område där förändringen bort från strukturell determinism/strukturfunktionalism varit särskilt påtaglig är den marxistiska samhällsanalysen i det att ett antal författare med marxistisk pregnans inom olika områden framgångsrikt utfört analyser som bygger på en slags kombination av strukturell och metodologisk individuell ansats (se Przeworski & Wallerstein 1982, Przeworski 1985, Elster 1983 b o c, 1982, 1985, Roemer 1982, jfr Lash & Urry 1984, för ett eget mer blygsamt försök i genren se Rothstein 1987). I en nyligen publicerad artikel med den talande titeln "Rational Choice Marxism" hävdas att,

It has often seemed, . . . , as there is one box, marked 'agentless structure' in which one peers to find modes of production, grand historical designs, epochal social change, ideological hegemony, sociological analysis, determinism and constraint, while one looks to another, marked 'structureless agency', to find the individual, volition and choice, moral judgement, politics-as-it-is-lived and history-as-it-is-experienced. (Carling 1987:27)

Jon Elsters och Anthony Giddens närmast korsgångsliknande attack mot allt vad strukturfunktionalistiska förklaringsmodeller heter i marxiserande och annan samhällsvetenskap måste bedömas som mycket framgångsrikt i så motto att de satt ett nytt momento i diskussionen. Elsters krav är att alla sociala processer måste kunna reduceras till individnivån och förklaras med aktörernas mer eller mindre rationella strävanden att uppnå vissa mål. Detta i motsats till funktionella resonemang av typen att aktörernas handling kan förklaras av de sociala systemens, av analytikern mer eller mindre godtyckligt fastställda, behov. Men, som jag skall försöka visa här, hans kritik är riktig men hans lösning är inte övertygande. Giddens har sedan 1979 i stort sett publicerat en bok om året där han försökt lösa dilemmat men han har, som Thomas Brante visat, varit föga framgångsrik (Brante 1986, jfr Gane 1983).

Detta delar han förvisso med allt jag lyckats komma över i genren och detta är argumentet för denna uppsats. Mitt intryck är att man trots alla proklamationer om kontextuell analys är mycket långt ifrån en lösning på struktur-aktörsdilem-

mat, att man så långt bara har ställt problemet och att de så ofta uttalade ansatserna till en kombination av struktur-aktörsansatsen mestadels befinner sig på vad man kan kalla en besvärjelse-nivå (bland många sådana se Carlsnaes 1986:107 f). Ambitionen att kombinera dessa ansatser, dvs att finna fram till en operationaliserbar förbindelse-teori, är enligt min mening helt nödvändig, men frågan om det går och i så fall hur man kan göra det kvarstår.

Hur avgör man om en social process skall förklaras av aktörernas inneboende preferenser eller av de-strukturer vilka de ingår i /formas av? Är det överhuvudtaget meningsfullt att ställa dessa förklaringsansatser mot varandra? Jag skall nedan diskutera några metodologiska grepp som jag menar skulle vara en framkomlig väg till att kombinera struktur- och aktörsansatsen, men först skall respektive ansats grundläggande problem beröras.

Aktörsansatsens problem

En analys som strikt utgår från att förklara sociala processer utifrån enskilda aktörers handlingar måste först söka fastställa grunden för dessa handlingar. Jag skall här anta att detta är postulatet om individuell rationalitet och bortse från alla diskussioner om rationalitetens psykologiska eller instrumentella problematik. Dvs, en aktör har vissa intressen (preferenser, värden, värderingar, strävanden, . . .) vilket leder till att hon uppställer vissa mål och söker agera så att hon med minsta möjliga resursinsats når dessa mål. Vidare, om hon föredrar a framför b och b framför c så föredrar hon också a framför c. Problemet med detta är för mig inte så mycket realismen i själva antagandet om rationalitet, utan vad ansatsen i grunden har för förklaringskapacitet, vad det är som man egentligen förklarar med "rational choice". I sin renodlade och vanliga form är individers mål (intressen, värden, preferenser etc etc) inte endogent givna och således inte ett acceptabelt forskningsfält. Målen tas som givna och är så att säga själva utgångspunkten för analysen (Barry 1970, Wildavsky 1987). I vissa varianter är dessutom individernas intressen över tiden oföränderliga. I sin ovan nämnda artikel har Mayhew hävdatt att förklaringskapaciteten är lika med noll i denna renodlade aktörsansats och jag vill gärna hålla med honom. Hans kritiska resonemang kan sammanfattas enligt följande: 1) Om värderingar (motsv) är slumpvis fördelade bland aktörerna i tid och rum (dvs inte är systematiskt, dvs struktu-

rellt givna) och om 2) dessa värderingar säger människorna vad de vill göra och om 3) människors beteende framkallas av deras värderingar så 4) lyckas man inte säga något annat än att människor gör som de gör därför att de vill göra som de gör. I stort sett är detta att säga att människor gör saker därför att de gör saker, dvs ett återupprepande av data (Mayhew 1980:351 f, jfr Barry 1970:89 f, Sprague 1982:104, Elster 1979:22). Detta är, med förlov sagt, inte mycket till samhällsvetenskaplig förklaring. Brantes kritik av Giddens är av samma karaktär:

Frågan om subjektets autonomi besvaras således i sista hand genom påståendet att människan är intentionell, hon planerar, överväger konsekvenser. Jag har letat efter proargument (teoretiska eller empiriska) för detta påstående men inte funnit några, och kan därför inte förstå annat än att Giddens har följande att säga. Människan kan alltid handla annorlunda än hon gör. Detta beror på att hon är en intentionell varelse. Det empiriska beviset för att hon är intentionell lika med fri är att hon, om tillfrågad, kan ge skäl för, dvs rationalisera, sitt dåtida, nutida eller framtida handlande. Vi har således att göra med ett cirkelresonemang. (Brante 1986:22).

Man kunde nu tro att de flesta samhällsvetare inte skulle resonera så naivt som Mayhew hävdar, eller som Brante menar att Giddens menar, men det är, vill jag hävda, inte svårt att finna analyser av detta slag (jfr Mayhew 1980). Den svenska valforskningens idé om att ställa klassröstning mot åsiktsröstning som två olika, jämförbara och alternativa förklaringsansatser faller väl in här. Som någon, enligt Olof Petersson, hävdatt kommer man i jakten på ökad förklarad varians allt närmare den oberoende variabeln, dvs mycket nära en förklaring av individers röstande som innebär att folk röstar på det parti som de tycker bäst om (Petersson 1982:119). Det grundläggande felet i detta tänkande är att hypoteserna om klass- respektive och åsiktsröstning betraktas som en slags kommunicerande kärn (Holmberg & Gilljam 1987:288, 293 ff). Men grunden i en kontextuell ansats är att en strukturell förklaring inte kan existera utan en aktörsförklaring och tvärtom. Det är därför meningslöst att ställa dem som två alternativt giltiga hypoteser utan att sambandet mellan dem först klargjorts. Den minskande klassröstning/ökande åsiktsröstning som man konstaterar i den svenska valforskningen kan helt enkelt vara en effekt av *strukturella* förändringar som de i valforskningen etablerade modellerna

inte förmår fånga upp. Som samhällsvetare finner jag det en smula bekymmersamt att man seriöst vill förklara ett valutslag genom att hävda att folk röstar som de gör därför att man vill rösta som man gör (ok, på partier vilkas åsikter man kan identifiera sig med). Båda de grundläggande hypoteserna i den etablerade valforskningen är, vill jag hävda, orimliga eftersom de bygger på realistiska teoretiska antaganden. Den ena (klassröstningshypotesen) på "agentless structure" och den andra (åsiktsröstningshypotesen) på "structureless agency". Ett annat exempel på ovanstående typ av resonemang är Axel Hadenius som nyligen, i en för övrigt mycket intressant bok, kommit till slutsatsen att folk tycker om de delar av välfärdsstatens olika program som de tycker om (en fråga om tycke och smak, Hadenius 1986:120). Neoliberal ekonomer säger att människors ekonomiska beteende är styrt av att de tycker bäst om att bete sig just såsom de gör. I analysen av partistrategi sågs att förklaringen till att partier agerar som de gör är att de söker maximera ett antal mål som de har (Sjöblom 1968).

Det är förvisso riktigt att man genom att diskutera hur aktörer löser målkonflikter och genom avancerad spelteori kan uppnå en hög grad av sofistikerad problematisering och insikt i dessa studier. Men som Johannes Berger och Claus Offe hävdar i sin polemik mot Jon Elster, så kan inga, aldrig så raffinerade, spelteoretiska resonemang kringgå det faktum att spelet logiskt sett först kan starta efter det att aktörerna konstituerats och deras preferenser och preferensordningar formerats som ett resultat av processer som inte kan betraktas som en del av spelet (1982:525, jfr Przeworski 1985, Lash & Urry 1984, Cox et al 1986:220). Inför sådan kritik retirerar också Elster: "preferences are not rock-bottom, but non-rock-bottom explanations may also be valid" (Elster 1983:116, jfr 1979:70, 1983 b:13).

Men man kan också hävda att den slags spelteori som Elster företräder, där olika aktörer ges preferenser och preferensordningar som är determinerade av aktörernas placering i den sociala strukturen, egentligen är en slags sofistikerad super-strukturalism (O'Leary 1987:488). I ett inlägg i maktbegreppsdiskussionen anför tex Walter Korpi starka argument just för införandet av en strategisk spelanalys men hävdar i samma ögonblick att "uppkomsten av önskemål och föreställningar eller uppfattningar kan i sin tur förklaras kausalt" (Korpi 1987:91). Givetvis innehåller själva spelsituationen, där varje aktör måste ut-

forma sin strategi efter antaganden om de andra aktörernas strategi, en förklarande potential. Men denna kan inte vara tillräcklig för att förstå aktörernas handlingar eftersom spelmålets inriktning, omfattning och intensitet måste förklaras utifrån faktorer vilka finns (och framförallt *har* funnits) utanför spelsituationen. Det måste emellertid tilläggas att om detta med spelstrategier skall tas på allvar som förklaringar måste ett av följande val göras. Antingen är den individuella strategiska spelskickligheten slumpvis fördelad mellan de sociala aktörerna. I så fall kommer den sociala processen vi vill förklara "in toto" att utfalla på ett statistiskt determinerat vis och i så fall är spelteorins förklarande bidrag försumbart. Eller så är den strategiska spelskickligheten på något sätt systematiskt olikfördelad mellan aktörerna och då måste, förutom preferenserna, också denna (förvärvade) kapabilitet förklaras av strukturella processer utanför den aktuella spelsituationen.

Hur problematiskt detta med aktörsautonomins bestämning är skall illustreras med hjälp av Lennart Lundquists avancerade försök att skapa en förbindelse teori mellan aktörs- och strukturförklaringar, dvs en kontextuell teori. I början av sin artikel anför han att "graden av autonomi i varje situation beror på relationen mellan aktörernas egenskaper och strukturernas sammansättning" (1984:2). Längre fram heter det att strukturernas inverkan på aktörerna gäller både aktörsegenskaperna som sådana och också värdet på dessa egenskaper (1984:9). Jag är alldeles enig så långt men problemet är att om aktörernas autonomi (i förhållande till strukturerna) beror på substansen i och värdet av aktörernas egenskaper, *om då dessa egenskapers substans och värde formas av strukturella faktorer*, vad blir så kvar av aktörsautonomins förklarande potential? Även Elster kommer till korta när det gäller försöken att bestämma vad som skall innefattas i begreppet aktörsautonomi (Elster 1983 b:20 f). Detta illustrerar vad jag menar med att aktörs-struktursansatsen mestadels befinner sig på en besvärjelsenivå.

Elster har genom en sk filterteori försökt att lösa problemet genom att hävda att individernas valmöjligheter styrs i två steg:

Any given piece of human behavior may be seen as the end product of two successive filtering devices. The first is defined by the set of structural constraints which cuts down the set of abstractly possible courses of action and

reduces it to the vastly smaller subset of feasible actions. The constraints are assumed to be given and not within the control of the agents; . . . The second filtering process is the mechanism that singles out which member of the feasible set shall be realized. Rational choice theories assert that this mechanism is the deliberate and intentional choice for the purpose of maximizing some objective function, be it a real one (like profit) or a purely notional one (like the utility function representing preferences) (Elster 1979:113).

Problemet med detta, för mig intuitivt riktiga, resonemang är emellertid flera. 1) Man kan ifrågasätta om gränsen mellan de två processer som Elster beskriver verkligen är så skarp som han anger. Det kan finnas en del strukturella faktorer som är nästintill, men bara nästintill, omöjliga för aktören att påverka (välja). Vissa aktörer lyckas ju faktiskt göra det som alla andra trodde var (strukturellt) omöjligt, antingen generellt eller just för dem. I så fall är gränsen mellan en strukturellt given restriktion och ett tillgängligt alternativ betydligt mer problematisk än vad Elster vill göra gällande. Jag skall längre fram argumentera för att det är dessa fall som bör vara mest fruktbara att studera i denna problematik. 2) Det är oklart om, och i så fall på vilket sätt, den första processen påverkar valmöjligheterna i den andra. Aktörer som lever under helt olika strukturella begränsningar kan förmodas fatta olika beslut när de kommer till likartade valsituationer. Det vill säga, individen står inte strukturellt opåverkad, då hon kommer till process två utan själva erfarenheten av process ett får konsekvenser för hennes agerande i process två. Detta innebär att vi förutom restriktion vad gäller antalet valmöjligheter måste arbeta med begrepp som socialisation och information vilket i sin tur innebär att vi måste föra in en tidsaspekt i analysen (Lundquist 1987:54 f). 3) Det förefaller som om Elster enbart betraktar strukturer som begränsande faktorer (constraints), men strukturer måste också förstås som källor för individuell kapacitet (Giddens 1982:10, Lundquist 1984). Den strukturella påverkan kan avse såväl aktörernas kapacitet som deras värderingar och kunskap (jfr Lundquist 1984). Om dessa konsekvenser är systematiskt fördelade mellan individerna kan vi tala om en strukturell förklaring även av process två (valprocessen). Märk väl att detta inte förutsätter determinism eller ifrågasätter förekomsten av rationellt kalkylerande hos individen, bara att värdet på det som sätts in i kalkylen av aktören kan förklaras av de strukturer som denna har upplevt.

Som Adam Przeworski hävdar, "the belief that preferences are formed historically and the belief that people act rationally upon the preferences they have are not contradictory." (1985:385).

Ta ett fall där en aktör har ett antal möjliga optioner men där de alla innebär olika risk och, om de går att genomföra, värderas olika av aktören. För enkelhetens skull kan vi anta att relation risk/nytta är linjärt positiv för den enskilde aktören. Vilket alternativ som olika aktörer väljer kan då, vill jag hävda, förklaras med aktörens riskbenägenhet. Graden av riskbenägenhet (mod – djärvhet – dumdristighet) är emellertid inget som vi föds med (tror jag) utan kan antas vara beroende av aktörens strukturella omgivning. Detta behöver inte koka ner till en psykologisk förklaring. Individer ingående i en (socialt och/eller materiellt) rik omgivning har på rent rationella grunder möjligheter att ta större risker i ett strategiskt spel än sina mindre lyckligt lottade motspelare. Exempelvis finns det teorier av detta slag som förklarar varför ungdomar ur arbetarklassen, om de lyckas avancera till högskolestudier, tenderar att välja kortare, mer direkt säkert yrkesinriktade studievägar än deras sociala motsatser. Dels kan den sociala erfarenheten ha gjort de förra mindre socialt riskbenägna, dels har de helt enkelt mindre råd att misslyckas, eller rättare sagt, de betalar ett högre pris för misslyckanden. Den förra förklaringen är socialpsykologisk (i medvetandet internaliserat beteende) men den senare förutsätter en rationellt kalkylerande individ. Trots detta är den senare förklaringen en strukturell, inte en individuell, dito! Alltså, insatserna i ett spel kan vara formellt sett lika höga för alla, men hur höga de uppfattas, vilket avgör den eventuellt rationella individuella kalkylen, kan vara orsakat av strukturella faktorer. Vissa har råd att ta större risker på börserna (kapplöpningsbanan, pokerbordet, seminarierummet) än andra eftersom de har tillgång till större resurser som ökar deras möjligheter att hantera ett eventuellt misslyckande. För att återigen tala med Lundquist, det är förvisso strukturer som anger värdet på aktörernas egenskaper.

Elster är givetvis medveten om dessa problem: "rational choice theory takes the desires and preferences of the agents as given, whereas Marxists want to explain them . . . Although neither Marxism nor any other social theory has gone very far towards a theory of endogenous preference formation, this is clearly a very important problem" (1986:209, jfr Przeworski 1985 och Roemer 1986,

ett marxistiskt försök att skapa en sådan teori är Therborn 1981). Elster är förvisso inte ensam om att hävda detta. I sin "presidential address" till det amerikanska statsvetarförbundets kongress 1986 hävdade Aaron Wildavsky att statsvetare vanligtvis började analysen där den borde sluta. Om nu politik kunde härledas till människors vilja att realisera sina intressen, så kunde dessa intressen inte tas som en oförklarad utgångspunkt i analysen. "Rejecting a social science that begins at the end by assuming interests, I wish to make *what people want* – their desires, preferences, values, ideals – into the central subject of our inquiry" (1987:5). Wildavskys program är teoretiskt utomordentligt ambitiöst och intressant i det att han vill utarbeta en teori om kulturella bestämningss faktorer för denna problematik. Hans originalitet i detta är dock mindre än vad han själv hävdar (jfr Therborn 1981, March & Olsen 1984, Roemer 1986:199, Benson 1982). Elsters ambitioner är mer begränsade: "the desirability of reduction to deeper levels is not a reason for abstaining from analysis at a less fundamental level. To explain behavior in terms of the desires of agents is an important task even if the desires themselves are left unexplained" (1986:209). Som torde ha framgått är jag oenig i det att Elsters rekommendation är otillräcklig eftersom den tenderar att bli antingen analytiskt tom och/eller metodologiskt cirkulär (jfr Roemer 1986:193 ff, Przeworski 1985).

Elster försöker att hantera problemet genom att göra som många andra, skapa en oförklarad residual: "Beliefs and desires arise in an agent by the force of external circumstances" (1985:18). Dessa "externa faktorer" är emellertid vad jag kunnat finna *inte* kopplade till de strukturella begränsningarna eller till själva besluts/spelsituationen, dvs varken till filter 1 eller 2, utan hänger bokstavligen i luften. De kan, enligt Elster vara lika med social position (1985:19), men om detta skall räknas som en strukturell förklaringsfaktor framgår inte. Nyligen har Elster döpt denna oförklarade residual inom samhällsvetenskapen till *sociala normer* vilket inte underlättar förståelsen (Elster 1987).

Som Adam Przeworski hävdar är problemet med denna variant av "rational choice marxism" att den inte kan förklara social förändring eftersom den inte kan förklara "how individuals under given conditions produce new conditions" (Przeworski 1985:401). Därmed är givetvis en sådan metodologisk individualism en fatal metodolo-

gisk rekommendation för en teori som utgår från att sociala samhällen är dynamiska till den grad att de ibland företer revolutionära förändringar. Visserligen hävdar Elster att han med metodologisk individualism menar att "all social phenomena – their structure and *their change* – are in principle explicable in ways that only involve individuals – their properties, their goals, their beliefs, their actions" (1985:5, kursiv av mig), men samtidigt finns det hos honom varken någon förklaring till generella sociala förändringar eller vad som åstadkommer ingångsvärdena (mål, etc) i spelmatriserna. Aldrig så raffinerad spelteori kan bara förklara utfallet av isolerade, punktvisa, händelser (Przeworski 1985:385), inte "how social reality produces social beings who then act to change that reality" (Roemer 1978:149).

För att summera: För att förklara sociala processer måste man arbeta i två steg. Först måste individernas agerande, som bär upp dessa processer, göras begripligt utifrån någon form av individuell rationalitet. Denna kan vara resultatet av strategiska överväganden (dvs kalkylering av andra individers agerande). Men detta steg är otillräckligt *eftersom det endast säger oss hur och i vilken process aktörerna fattar sina beslut (rationellt kalkylerande resp spel), inte varför beslutsstrategin blev som (det) den blev.* För att förstå detta måste vi känna ingångsvärdena i kalkylen och dessa kan inte härledas ur själva kalkylen som sådan. En kalkyl är, som jag förstår det, en form av beräkning med delvis kända och delvis okända storheter. I alla sådana ingår olika faktorer som *bedöms* (dvs värderas) olika av olika aktörer. En del av dessa faktorer är kända för aktören, medan andra (framtida) bara kan uppskattas (tex förväntade förändringar i marknadspriser, arbetskraftsefterfrågan, väderlek etc). Som Jørgen Goul Andersen och Jens Hoff visat är den bedömda framtida möjligheten att övergå till småborgerlig produktion (starta eget) en viktig faktor när det gäller att förklara danska arbetares politiska orienteringen (Andersen & Hoff 1986).

Varför olika aktörer systematiskt tenderar att ställas inför olika slags kalkyler (eller rättare, rimligheten av att göra olika slags kalkyler) kan inte förklaras med någon form av metodologisk individualism. Varför olika aktörer, ställda inför samma beslutsituation, dels räknar med olika uppsättningar av faktorer och dels värderar samma faktorer olika, måste förklaras med sociala processer *som existerar, och framförallt har existerat, utanför själva kalkylen.* Om dessa sociala

processer uppvisar någon form av varaktig regelbundenhet, dvs inte är slumpmässiga, och inte är direkt skapade av den enskilde aktören, då har vi att göra med strukturella förklaringar. Detta betyder att vi som samhällsvetare (och med detta menar jag individer som söker systematiska förklaringar på samhälleliga fenomen) förr eller senare måste lämna de renodlat aktörsbaserade förklaringsmodellerna.

Strukturförklaringarnas problem

Strukturförklaringarnas problem är inte mindre än de aktörsbaserade, eller för att uttrycka mig mer precist, de är taget för sig själva lika omöjliga som de renodlade aktörsförklaringarna. Till att börja med har vi problemet att definiera själva strukturbegreppet. Medan aktörsbegreppet är relativt oproblematiskt så är strukturbegreppet notoriskt svårångat. Vanligtvis förstår man någon form av bestämt (socialt, ekonomiskt politiskt, ekologiskt, etc) *mönster med en viss varaktighet*. En viktig utgångspunkt är att de samhälleliga strukturerna inte är något överindividuellt, metafysiskt väsen. De är, som Giddens hävdar, både medlet för och resultatet av individers sociala praktik (Giddens 1982:10). Redan detta med "viss varaktighet" är givetvis en källa till problem. Hur stabil skall en social process vara för att räknas som tillräckligt varaktig för att räknas som en struktur? Den sociala arbetsdelningen förstår vi vanligtvis som en struktur, men klasstrukturen är ju inte på något sätt oföränderlig. Även om vi som enskilda individer kan göra relativt litet åt den, så är förändringshastigheten under vissa förhållanden inte obetydlig. Lundquist har föreslagit att strukturers egenskaper kan beskrivas i följande dimensioner (1984:5):

Stabilitet	– Förändring
Homogenitet	– Mångfald
Strukturerad	– Anarkisk
Knapphet	– Överflöd
Enkelhet	– Komplexitet

Först måste jag tillstå att jag har lite problem med den tredje dimensionen (vad är en strukturerad struktur och finns det helt anarkiska strukturer?) och med skillnaden mellan den andra och den femte dimensionen. Men, huvudfrågan är om en social process som kännetecknas av förändring, mångfald, anarki, överflöd och komplexitet över-

huvudtaget skall ställas ut på samma zoo som en som kännetecknas av stabilitet, homogenitet, strukturering, knapphet och enkelhet. Skall tex revolutionära sociala situationer betraktas som strukturer eller är de lika med avsaknad av struktur? Åtminstone antyder detta att man kan mena väldigt olika saker med strukturbegreppet. Läggs därtill att Lundquist räknar med tre typer av samhälleliga strukturer (politiska, ekonomiska, sociala).

En annan fråga är om hur vi skall se på de sociala entiteter som finns mellan de grundläggande sociala strukturerna (klasser, etniska uppdelningar etc) och aktörernas omedelbara handlingar. Det vill säga de slags sociala enheter som inte är reducerbara till aktörerna, som är mönster av regelbundenheter med viss, men relativt låg, varaktighet och som är intentionellt konstruerade. Det är frågan om samhälleliga institutioner, som under vissa förhållanden och av vissa aktörer kan konstrueras/förändras så att de, om vi utgår från rationalitet, gynnar aktören respektive missgynnar dennes motståndare, dvs som uppträder som påverkbara sociala entiter för vissa aktörer men som strukturer för andra. Jag är inte riktigt säker men jag tror att Giddens med begreppet system avser vad jag avser och att James March och Johan P Olsen med begreppet institution och sin idé om en nyinstitutionell statskunskap också menar vad jag här avser (Giddens 1979:64 ff, March & Olsen, 1984, jfr Olsen 1985, se nedan).

Detta antyder att vi förutom olika typer av strukturer måste räkna med strukturer på olika nivåer och i olika dimensioner. Tag en offentlig tjänsteman som exempel. Hans handlingar kan vara strukturellt begränsade/möjliggjorda av den arbetsgrupp han ingår i som i sin tur är inramad i den avdelning den ingår i som i sin tur . . . osv ända upp till hur staten som en totalitet är begränsad/möjliggjord av extrastatliga (klassmässiga, internationella, etc) strukturella förhållanden. Detta system av strukturer som kinesiska askar underlättar inte strukturanalysen. Frågan om skillnaderna i strukturernas påverkan och inbördes relationer blir svårhanterlig, inte bara vad gäller den hierarkiska organisationsstrukturen. Tillkommer gör andra dimensioner som tex utbildnings-, köns- och åldersstruktur. Dessutom måste analysnivåerna hållas strängt åtskilda därför att om vi också räknar med kollektiva aktörer (tex organisationer, organisationsnätverk och organisationssegment) så kommer vad som är aktör och vad som är struktur att byta plats beroende

på vilken analysnivå vi väljer. En socialbyrå t ex, kan analyseras som en struktur i förhållande till de individer (klienter, personal) som är beroende/möjliggjorda av den. Men samma socialbyrå kan också analyseras som en aktör i förhållande till den kommunala socialförvaltningen som struktur, vilken i sin tur, osv (Lundquist 1984, jfr Rothstein 1986:34 f).

Problemet med strukturanalyser är också att man i vissa skolbildningar valt att förse strukturer med ett eget medvetande och egna behov. Detta gör att man postulerar bort aktörernas medvetna handlingar vilket inte är så lyckat eftersom ingen social struktur kan existera utan aktörer som bär upp dem genom sina handlingar. Skulle kapitalister i en kapitalistisk ekonomi sluta investera för kapitalackumulation, eller skulle staten omöjliggöra denna process, så skulle den ekonomiska strukturen "kapitalism" upphöra. Därmed skall inte förstås att det är strukturen kapitalism som åstadkommer kapitalackumulation som sådan, utan aktörer medvetna om att de har intresse av att se till att denna process fortgår. Men, som Brante har hävdad, strukturella behov kan också förstås som en heuristisk metafor, dvs inte som en förklaring till vad som sker men som en första vägledning var det kan vara rimligt att söka efter förklaringar som innefattar individers agerande (jfr Wright 1983, Therborn 1986:153). I sin kritik av Giddens kritik av funktionalismen anför Brante sålunda:

Ett samhälle som svälter (. . .) har behov av föda. Om det nu finns en läsare som tror att det föregående betyder att *själva begreppet samhälle*, inte människorna i det, är hungrigt, så är det olyckligt – vi bör, ställda inför en sådan läsare, med Giddens försöka undvika denna term, och inte använda "behov" samtidigt som vi använder abstraktioner av typen "samhälle". (Brante 1986:26).

Likväl anser jag att Giddens, Elster med flera har en, inte alltid analytisk utan mera intellektuell sanitär, poäng i sin närmast repressiva kritik av funktionalismen'. Den *har* missbrukats, inte minst av marxister, i det att man övergått från att använda begreppet behov från metafor till förklaring. Att som vissa funktionalister "förklara" en effekt genom dess förmåga att framkalla sin egen orsak är givetvis intellektuellt otillständigt (Brante 1986:26, Lash & Urry 1984). Som Clarke (1977) hävdad i sin kritik av Nicos Poulantzas tidiga statsteoretiska arbeten, blir de strukturfunktionalistiska förklaringsmomenten i dem tautolo-

giska, eftersom allt som sker i den konkreta situationen *i efterhand* "förklaras" med systemets inneboende funktionella krav. Detta medför att varje händelse blir en seger för systemet (dvs strukturens fortbestånd) och ännu ett bevis för dess eviga och oöverbanneliga karaktär (eftersom de aktörer som eventuellt skulle kunna förändra systemet är uteslutna ur analysen).

Exempelvis kan man hävda att varje social reform som arbetarrörelsen genomfört, hur mycket kapitalisterna i ett samhälle än bekämpat den, likväl tjänar det kapitalistiska systemets "behov" därför att det garanterar dess folkliga legitimitet och därmed dess fortbestånd. Detta må vara hänt, men det är ingen förklaring till den förhandenvarande sociala process (reformen) som skall förklaras. Den möjliga (men oftast obestyckta!) funktionella effekten (kapitalismens legitimitet) förväxlas här med en kausal förklaring. Funktionalismen postulerar bort nödvändigheten av en aktörsanalys eftersom strukturen tillvaratar även de intressen som aktören inte själv inser att hon har (i detta fall kapitalisternas av analytikern fastställda, men inte av dem själva insedda, intresse av att öka på legitimiteten av deras pågående exploatering av proletariatet). Med detta slags "analyser" kan man självklart förklara vad som helst. Strukturerna lever sitt eget liv, fyller sina behov alldeles själva, oberoende av om det finns några aktörer som medvetet inser dessa behov och därför genom handling reproducerar den existerande strukturen. I princip har vi således här att göra en motsvarighet till den typ av analytiskt tomma och/eller cirkulära resonemang som vi kritiserade de renodlade aktörsanalyserna för ovan.

Ytterligare ett moment av kritik mot struktur-deterministiska/funktionalistiska förklaringar är att de inte kan förklara förändring (för ett programmatiskt exempel se Cohen 1982). Om det inte finns några aktörer som förändrar strukturerna utan dessa ser till att fylla sina "behov" av sig själva så försvinner varje form av dynamik i analysen. Att denna typ av analyser fick ett visst fäste inom marxistisk teori var givetvis tragiskt då huvudmomentet i marxismen är att sociala system är dynamiska i en sådan utsträckning att de stundom företer rent omvälvande förändringar.

Så står vi således där vi började, dvs att vi inte kan arbeta vare sig med ensidigt strukturella eller dito aktörsorienterade ansatser. Men frågan hur dessa skall kombineras, dvs behovet av en operationaliserbar förbindelse-teori, kvarstår oföränd-

rad. Vilka aktörer lyckas påverka vilka strukturer på vilket sätt? Varför är olika aktörer olika påverkade av samma strukturer? Å ena sidan kan vi inte arbeta med ensidiga aktörsförklaringar eftersom alla aktörers handlingar, om de inte är rent intraindividuellt psykologiska, måste förklaras utifrån sin kontext. Om denna kontext har någon varaktighet och något bestämt mönster har vi att göra med strukturella förklaringar. Jag vill här tillägga att för en samhällsvetenskap med preskriptiva ambitioner är endast förklaringar som bygger på faktorer med viss varaktighet och regelbundenhet intressanta eftersom det är poänglöst med preskriptioner som bygger på osystematiska och slumpmässiga faktorer. Å andra sidan måste aktörernas handlingar med av två skäl. Dels för att förklara strukturernas reproduktion och dels för att förklara deras förändring. Men om det nu inte går att förklara aktörers handlingar utan att förstå deras intressen etc, och om nu dessa är (på olika sätt) strukturellt bestämda, vad gör vi då?

Metodologiska överväganden

Lundquist anför två metodologiska rekommendationer för att hantera denna problematik, nämligen komparation och studier över tid. I dessa slags studier, anför han, är det strukturella inslaget "så påtagligt att det knappast går att tappa bort" (1984:20). Jag är enig i rekommendationen men anser den otillräcklig. Jag vill hävda att det inte är särskilt svårt att finna studier med både komparation och tid där det strukturella inslaget tappats bort. Lyss t ex till följande beskrivning av hur det en gång i tiden kunde gå till i en av svensk statskunskaps (ekonomiskt) största satsningar hittills, det första stora kommunalforskningsprojektet, ett projekt som förvisso hade komparativa ambitioner:

Ibland har jag känslan av att den strikta, teoretiska ansatsen för många just blev och förblev en utgångspunkt. När det började gå tungt letade man mera på måfå i materialen och formulerade problemställningarna i efterhand . . . Jag minns ett uttalande av "The big boss" Jörgen Westerståhl. Vi hade en lång informationstät dag bakom oss. Jag sysslade då med partiernas ekonomiska och personella resurser i 1966 års valrörelse. Enligt min mening hade jag utvecklat en fruktbar substitutionsteori, att partierna ersatte folk med pengar och vice versa. Efter ett envist gnölande under åtskilliga timmar stod vi på Vanadisplan och småpratade. Jag var lite deppad över all kritik jag fått och sa till Jörgen: Vad skall jag göra? Det snöade. Klockan var över tolv på

natten. Vi pratade en lång stund. Det hade lagrat sig en tum snö på Jörgens hatt. Slutligen sa han: Jo, men du förstår Harry, du har ju ett bra material! Jag menar verkligen! Du kan ju köra allt mot allt! (Forsell 1987:13).

Ett annat problem är att komparativa studier väl kan tänkas hålla i det strukturella perspektivet men helt tappa bort aktörerna (jfr Heady 1982). Samma sak gäller för arbeten över långa tidsperspektiv där just de funktionella förklaringarna av typen sociala systems behov kan vara dominerande. Men inte desto mindre är tid viktigt för att utifrån förändring och komparation se om, och när, vilka strukturer som utgör begränsningar/möjligheter för vilka aktörer.

Den första metodologiska rekommendationen jag vill göra är att man för att hantera den berörda problematiken bör inrikta sig på att studera *de avvikande fallen*. Med avvikande fall menar jag de (individuella eller kollektiva) aktörer som på något sätt kan sägas att med Giddens term "ha handlat annorlunda", dvs agerat på ett sätt som man, utifrån en teoretiskt bestämd strukturell analys, inte kunde förvänta (jfr Pedersen 1977). Två exempel: 1) Vi har idag enorma mängder statistiska analyser som visar att i Skandinavien är samvariationen mellan underordnad yrkesposition (arbetarklass) och röstning på vänsterpartier mycket stark. Från detta kan vi emellertid inte förklara den aktuella typen av röstning (därför att bara individer, inte klasser eller yrkespositioner röstar, därför att strukturen "arbetarklassen" inte har något eget "behov" av att främja den andra strukturen "arbetarparti" osv). På något sätt måste vi teoretiskt göra klart vad som utgör den individuella rationaliteten bakom att löntagare i underordnad position vanligtvis röstar på reformistiska arbetarpartier (mål, intressen, värderingar, ja varför inte åsikter, jfr Wright 1985). Men, det teoretiskt mest fruktbara är vad som kännetecknar de individer som trots arbetarklassposition *inte* röstar på vänsterpartier. Fördelaktigast är givetvis om man kan finna en population som är så likartad som möjligt vad gäller kända strukturella karakteristika men där det finns ett visst antal individer som "handlar annorlunda". Frågan är givetvis om de gör detta utifrån någon särskild psykologisk disposition eller om det utgör (det rationellt kalkylerade!) resultatet av andra strukturella faktorer.

2) De utbildningssociologiska och pedagogiska disciplinerna är, på ett nästan likartat sätt som i

ovannämnda fall, översvämmade av studier som visar att en överväldigande majoritet av ungdomar ur arbetarklassen inte klarar repressionen i utbildningssystemet så länge att de lyckas avancera till universitets- eller högskolestudier. I de få fall de lyckas tenderar de att välja mer yrkesinriktade, kortare studievägar med en relativt säker arbetsmarknadsprognos. Men samtidigt vet vi att det finns ett inte obetydligt antal "avvikande fall", ungdomar ur genuint proletära eller andra socialt underprivilegierade miljöer som, trots att de har alla odds (strukturella imperativ) emot sig, examineras vid universitetens prestigelinjer. Frågan om vad som kännetecknar dessa individer är, vill jag hävda, betydligt intressantare än att ytterligare en gång få fastslaget att 70–80 % av arbetarungdomen inte går vidare till högskoleutbildning. Denna typ av studier kan med fördel göras som teoretiskt strukturerade komparativa fallstudier (jfr George 1979). Genom att bryta jakten på den ökade statistiska förklarade variansen till förmån för teoretiskt styrda analyser av avvikande fall enligt ovan kan man nå vidare i den diskuterade problematiken. Med "teoretiskt styrda" menar jag att analysen bör söka öka kvalitén i de (n) oberoende variabeln(erna).

Denna andra metodologiska rekommendation utgör närmast en precisering av den förra. Den avser att angripa problemet genom en kombination av kontrafaktisk och komparativ metod, dvs att jämföra avvikande fall med normalfall *över tid*. Den kontrafaktiska metoden utgår från uppställandet av konditionala satser ("om-så"), där om-satserna antar något som faktiskt *inte* inträffat (om Napoleon haft tillgång till kärnvapen hade han inte förlorat slaget vid Waterloo). Det är givetvis analytiskt poänglöst att ställa satser som den förra eftersom optionen (att inneha kärnvapen) inte låg inom aktörens strukturellt givna valmöjlighet. Men metoden blir intressant när man kan finna komparativt empiriskt material med en tillräcklig grad av strukturell likhet, dvs där man kan konstanthålla ett stort antal oberoende strukturella variabler, men där det visat sig att aktören i det ena fallet likväl kunnat "handla annorlunda", dvs gå emot en på teoretiska grunder preciserad strukturell restriktion (Gustavsson 1976). Därmed blir det möjligt att ställa frågor om vilka aktörskapabiliteter givna av vilka strukturella förhållanden som är avgörande.

Man bör således söka jämföra fall där man kan konstanthålla ett relativt stort antal grundläggande strukturer (t ex tid, socio-ekonomisk position)

men där man likväl kan finna skillnader i handlingar *över tid* mellan aktörerna (t ex val av utbildningsväg). Man kan då uppställa kontrafaktiska satser eftersom man initialt kan anta att det (annorlunda) handlandet legat inom det möjliga gräns. Genom att söka analysera rationaliteten bakom valen(t) kan man finna om, och i så fall vilka, ytterligare strukturella faktorer som styr detta. Vad gäller exemplet om utbildningsval/ickeval finns det vad jag vet en sådan studie av avvikande fall, dvs av ungdomar ur arbetsmiljö som gått vidare till universitetsstudier. Dessa kunde, visade det sig, förklaras med en annan strukturell faktor som kan kallas för "mamman med pianot". Eftersom man dittills mätt social klass med enbart faderns yrke så fanns en könsbestämd bias. Mödrarna till de ungdomar som studerades visade sig komma ur en mer socialt privilegierad miljö och deras påverkan (vilja till social uppstigning via barnen) visade sig vara avgörande för familjens/barnets inställning till värdet av högre utbildning (Jackson & Marsden 1966).

Dessa relativt enkla metodologiska resonemang bör emellertid kompletteras med en analys över skilda nivåer. Från en politologisk ståndpunkt är självklart frågan om de politiska strukturernas betydelse av särskilt intresse. Begreppet *politiska* strukturer förstås här som olika politiska *institutionaliseringar*, dvs valordningar och andra konstitutionella arrangemang, partisystem och förvaltningsapparaternas organisering, etc (jfr Olsen 1985, March & Olsen 1984). Vad som kännetecknar politiska strukturer, och vad som gör dem särskilt intressanta i detta sammanhang, är att till skillnad från de sociala, ekonomiska och (eventuellt) de ideologiska strukturerna, så är de förra explicit "man-made". Om vi utgår från någon form av aktörsrationalitet så utgör de utfallet av aktörers rationella försök att hantera motsättningar som emanerar ur de sociala, etc strukturella nivåerna. Utfallet, dvs den konkreta politiska institutionen, behöver inte vara resultatet av någon enskild aktörs eller grupps enhetliga strävanden. Det kan också vara utfallet av ett strategiskt spel mellan flera aktörer där resultatet ligger mer eller mindre långt ifrån vad någon av de enskilda aktörerna föredragit. Alltnog, politisk institutionalisering innebär att man i ett precist historiskt moment stiliserar en bestämd form för konflikthantering. Denna institutionaliserade ordning etablerar sig sedan med en egen strukturell inertia och logik (jfr Rothstein 1987). En viss

form av byråkrati tex, etableras måhända en gång som ett rationellt gensvar på vissa motsättningar mellan ekonomiska aktörer (nödvändigheten av universellt tillämpade betingelser för rationella marknadstransaktioner). Men i detta formativa historiska moment så etableras inte bara ett rationellt instrument, utan också en institution med sin egen inneboende tröghet, sina egna intressen och (efterhand) sin egen alldeles speciella form för rationalitet, kultur, normer och ideologi (March & Olsen 1984:739, jfr Alford 1975).

Vad som enligt min uppfattning allmänt kännetecknar politiska institutioner är deras seghet som strukturer. Parlamentarism, civilrätt, universell byråkrati och partisystem och överhuvudtaget statliga strukturer visar i vår del av världen en imponerande beständighet trots enorma sociala och ekonomiska förändringar. Socialförsäkringssystem och andra välfärdsstatliga anordningar uppvisar samma beständighet. Detta innebär att politiska institutioner kan antas fortsätta att av en egen kraft existera långt efter det att någon av de ursprungliga (sociala, ekonomiska, etc) grunderna för deras inrättande finns kvar. Om de är inrättade som resultatet av något spel finns det efterhand kanske inte längre någon som kommer ihåg hur eller ens varför det spelet spelades. Det finns emellertid a priori ingen anledning att tro att politiska institutioner skulle påverka det mänskliga agerandet i mindre grad än tex ekonomiska eller sociala strukturer.

If political preferences are molded through political experiences, or by political institutions, it is awkward to have a theory that presumes preferences are exogenous to the political process. And if preferences are not exogenous to the political process, it is awkward to picture the political system as strictly dependent on the society associated with it. (March & Olsen 1984:739, jfr North 1981:201).

Statliga förvaltningsapparater förmår tex att självständigt socialisera sin personal (Lagreid & Olsen 1978). Politiska partiets sätt att appellera till väljarkåren identifierar väljarna med vissa normativa ordningar (Przeworski & Sprague 1986). Exempelen kan mångfaldigas.

Om begreppet "relativ autonomi" (Poulantzas 1968, March & Olsen 1984:738) skall användas för att karakterisera de politiska institutionernas förhållande till de sociala och ekonomiska strukturerna, så måste det här ges en extrem tolkning. De förra är överhuvudtaget inte autonoma i det formativa historiska moment då de tillskapas, so

oder so. Efterhand kan de emellertid etablera sig som autonoma strukturer i så motto att de inte längre existerar som någon form av funktionella derivata till grundläggande sociala och ekonomiska strukturer, utan istället som en egen strukturell nivå med egen kausal kraft (March & Olsen 1984:738 f, jfr Amenta & Skocpol 1986, Mann 1986). De aktörer som en gång tillskapat dessa institutioner kan efterhand fullständigt förlora kontrollen över dem. En militär försvarsorganisation, en gång upprättad av uppenbart rationella skäl, kan tex efterhand utvecklas till en institution som kommer att behärska de krafter som initierade dess tillkomst. Denna de politiska institutionernas autonomi kan, antar jag, etableras intill en gräns där de kommer i akut konflikt med de (rationella) strävanden som aktörer tvingas vidta på grund av förändrade förhållanden i de mera grundläggande sociala – ekonomiska nivåerna. En politisk institution finns med andra ord inte bara kvar så länge som den har något aktivt stöd hos aktörer i de mera grundläggande strukturella förhållandena, utan fram tills dess att den kommer i en akut konflikt med dessa. Intill dess, och det kan förvisso vara en längre period, existerar de emellertid som "structures that define and defend interests" (March & Olsen 1984:738). Mitt antagande är att politiska institutioner vanligtvis efterhand etablerar en sådan stabilitet att de inte inom sin egen logik överhuvudtaget kan anpassas till grundläggande förändringar i de strukturella förhållandena, utan de går under (krossas, dör bort, görs till muséer). Men, och detta är min poäng, mellan det formativa historiska momentet och fram till den akuta krisen antar de politiska institutionerna en autonom strukturell identitet med en efterföljande egen förklarande kapacitet för det mänskliga handlandet.

Detta innebär att det också existerar politiska institutioner vars grundläggande och formativa existensberättigande sedan länge är förpassat till historiens sophög. De existerar som "lösningar som söker problem" (Olsen 1985), dvs de söker som autonoma institutioner sitt existensberättigande genom att erbjuda sina kapabiliteter åt nya sociala och ekonomiska motsättningar som måste hanteras. De kan göra detta intill en gräns när deras kapabiliteter inte längre kan finna någon avsättning. Men intill den gränsen innebär deras existens en källa för individuell, och därmed samhällelig, kausalitet. Detta behöver inte bara förstås som det triviala faktum att en organisation i det längsta försöker överleva. Istället skall det

också förstås så att en institutionaliserad princip lever vidare genom att den framstår som en självklar metod för att hantera vissa problem, trots att dessa problem är av en helt annan karaktär än de som en gång gav upphov till principen ifråga. Med "självklar metod" menar jag att de institutionella principer det är frågan om internaliseras i aktörernas medvetande (March & Olsen 1984:741). Här kan man återigen ta den Weberska universella byråkratiska organisationsformen som exempel. Alltnog, om detta, det medges mycket tentativa resonemang har någon bärighet innebär det att vi kan komma ur strukturdeterminismens problem genom att beakta, dels att det finns olika strukturer på olika nivåer, dels att dessa inte självklart kan antas verka i samma riktning vad gäller aktörernas information, socialisation och restriktion.

Förutom tidsperspektiv och teoretiskt strukturerad komparation och kontrafaktiska angreppssätt vill jag alltså anbefalla en substantiell inriktning – fokus på formeringen av de politiska institutionerna och deras efterföljande effekter. Detta för att de dels kan förklaras som resultatet av rationellt agerande individers försök att hantera vissa ur den sociala grundstrukturen genererade motsättningar. Men i nästa moment får dessa institutioner en egen strukturell logik med sina egna kausala effekter. För att ta ett sista exempel: De kapitalistiska produktionsförhållandena medför att rationellt agerande lönearbetare söker organisera sig för att hantera sina konflikter med företagsledningen.³ Den fackliga organisationen formeras av arbetarna som ett instrument för detta ändamål. Men efterhand kommer organisationen som sådan att etablera sina egna mål, värderingar, normer, kultur och reproduktionsbehov, vilka inte till alla delar behöver vara kompatibla med de mål som gav upphov till dess etablering. Detta medför att ovanpå den ekonomiska strukturens imperativ läggs organisationsnivåns imperativ som de parametrar vilka strukturerar de fackligt organiserade aktörernas handlingar och handlingsutrymme (Rothstein 1987).

Noter

¹ Jag tror att man kan förstå intensiteten i attacken mot funktionalismen även i politiska termer. Om man resonerar i systems överindividuella behov kan detta tas till intäkt för i princip vilka, gentemot individerna, politiskt repressiva åtgärder som helst av dem som a) har makt och b) anser sig objektivt känna dessa behov. Elster antyder också detta i en not (1986:220). Å andra sidan kan den renodlade individualistiska ansatsen också tolkas i politiska termer som ett försvar för en oreglerad kontraktsekonomi (dvs en där alla kontrakt anses socialt acceptabla och där alla individer själva får ta det fulla ansvaret för ingångna kontrakt. Den som inte får sälja sig själv som slav är då att anse som ofri). Att olika individer har olika resurser och olika möjligheter att ingå, eller slippa ingå, kontrakt blir här ointressant.

Ett annat skäl till att frågan blir infekterad är att den också handlar om ansvar. Strukturell analys tycks utesluta att det går att utkräva ansvar av individers handlingar eftersom de alltid kan "förklaras" av faktorer som inte aktören ifråga kunnat påverka. Detta bygger emellertid oftast på felaktiga analyser där statistisk metod fått ersätta teoretiskt bestämd dito. Standardvarianten är att undersöka någon socialt avvikande grupps bakgrund varvid det lätt går att konstatera att dessa haft en liknande typ av ogynnsamma uppväxtförhållanden. Tyvärr dras då slutsatsen att detta är förklaringen till det kommande brottsliga beteendet och att det därför inte går att utkräva någon form av personligt ansvar. Vad som glöms bort här är emellertid att man dragit fall ur en större population. Det kan ofta visa sig att majoriteten av samtliga de som haft dessa ogynnsamma uppväxtförhållanden inte uppvisat något avvikande beteende. Samtliga de som döms för misshandel må själv ha blivit misshandlade som barn, men alla som blivit misshandlade som barn blir inte misshandlare. Det andra misstaget man gör är att förväxla det analytiska begreppet "förklaring" med det moraliska begreppet "ursäkt". En persons handling kan vara förklarlig utan att vara ursäktlig.

² Med begreppet "hantera" förstår jag här en process med vad som på engelska brukar benämnas "to manage". Jag använder det för att särskilja att jag med att "hantera motsättningar" inte enbart menar att dessa definitivt löses eller att det etableras en kompromiss som utgör summan av det frivilliga utbytet mellan aktörerna ifråga. Begreppet innefattar dessutom att processen kan stå för institutionaliseringen av en kompromiss som är mycket oförmånlig för den ena parten, men som denna likväl får nöja sig med på grund av att resursläget mellan parterna är ojämnt.

³ Jag är medveten om att detta är en omstridd tes, se Rothstein 1987.

Referenser

- Alford, R. 1975. "Paradigms of Relations Between State and Society", i Lindberg, L.N et al (eds): *Stress and Contradiction in Modern Capitalism*. Lexington, Mass: D C Heath.
- Amenta, E. & Skocpol, T. 1986. "States and Social Policies", i *Annual Review of Sociology* 12.
- Barry, B. 1970. *Sociologists, Economists and Democracy*. London: Macmillan.
- Benson, J. K. 1982. "A Framework for Policy Analysis", i Roger, D. L. & Whetter, D. A. (ed): *Inter-organizational Coordination. Theory, Research, Implementation*. Ames: Iowa State Univ Press.
- Berger, J. & Offe, C. 1982. "Functionalism vs Rational Choice", i *Theory and Society* 11.
- Brante, T. 1986. *Magister Giddens och samhällsvetenskaperna*. Forskningsrapport 89. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Burrell, G. & Morgan, G. 1979. *Sociological Paradigms in Organizational Analysis*. London: Heineman.
- Block, F. 1977. "The Ruling Class Does not Rule. Notes on the Marxist Theory of the State", i *Socialist Revolution* 33.
- Carling, A. 1986. "Rational Choice Marxism", i *New Left Review* 159.
- Carlsnaes, W. 1986. *Ideology and Foreign Policy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Cohen, G. 1982. "Reply to Elster", i *Theory and Society* 11.
- Cohen, S. 1985. *Visions of Social Control*. Oxford: Polity Press.
- Cox, A. Furlong, P. & Page, E. 1986. *Power in Capitalist Societies: Theory, Explanations and Cases*. Brighton: Wheatsheaf.
- Clarke, S. 1977. "Marxism, Sociology and Poulantzas Theory of the State" i *Capital and Class* 2.
- Elster, J. 1979. *Ulysses and the Sirens*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- Elster, J. 1982. "Marxism, Functionalism and Game Theory. The Case for Methodological Individualism", i *Theory and Society* 11.
- Elster, J. 1983. "Reply to comments", i *Theory and Society* 12.
- Elster, J. 1983 b. *Sour Grapes*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- Elster, J. 1983 c. *Explaining Technical Change - A Case Study in the Philosophy of Science*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- Elster, J. 1985. *Making Sense of Marx*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- Elster, J. 1986. "Further thoughts on Marxism, functionalism, and game theory", i Roemer, J. (ed): *Analytical Marxism*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- Elster, J. 1986 b. "Introduction", i Elster, J. (ed): *Rational Choice*. Oxford: Basil Blackwell.
- Elster, J. 1987. *Rationality and Social Norms*. Paper presented at the Swedish Center for Advanced Social Studies, Uppsala, october 1987.
- Forsell, H. 1987. "Länsrådet", i *Politologen* 16.
- Gane, M. 1983. "Anthony Giddens and the Crisis of Social Theory", i *Economy and Society* 12.
- Gaventa, J. 1987. "Makt och deltagande", i Petersson, O. (red): *Maktbegreppet*. Sthlm: Carlssons.
- George, A. L. 1979. "Case Studies and Theory Development. The Method of Structured, Focused Comparisons", i Lauren, P. G. (ed): *Diplomacy. New Approaches in History, Theory and Policy*. New York: The Free Press.
- Giddens, A. 1979. *Central Problems in Social Theory*. London: Macmillan.
- Giddens, A. 1981. *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. London: Macmillan.
- Giddens, A. 1982. *Profiles and Critique in Social Theory*. London: Macmillan.
- Goul Andersson, J. & Hoff, J. (1986). *Reformismens kris och socialdemokratiets diskursiva potens*. Stencil, Inst. for Samfundsfag og forvaltning, Köpenhamn.
- Gustavsson, B. 1976. "Den 'nya' ekonomisk-historiska forskningen och de kontrafaktiska förklaringarna", i *Historisk Tidskrift* 96.
- Hadenius, A. 1986. *A Crisis of the Welfare State?* Sthlm: Almqvist & Wiksell International.
- Heady, F. 1982. *Public Administration - A Comparative Perspective*. New York: Marcel Dekker.
- Holmberg, S. & Gilljam, M. 1986. *Väljare och val i Sverige*. Sthlm: Bonniers.
- Jackson, B. & Marsden, D. 1966. *Education and the Working Class*. London: Penguin.
- Johansson, A. W. 1986. "Hitlers vilja och strukturernas makt", i *Historisk Tidskrift* 106.
- Korpi, W. 1987. "Maktens isberg under ytan", i Petersson, O. (red): *Maktbegreppet*. Sthlm: Carlssons.
- Lash, C. & Urry J. 1984. "The New Marxism of Collective Action", i *Sociology* 14.
- Lewin, L. 1984. *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Sthlm: Norstedts.
- Lukes, S. 1977. *Essays in Social Theory*. New York: Columbia Univ Press.
- Lundquist, L. 1984. "Aktörer och strukturer", i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 87.
- Lundquist, L. 1987. *Implementation Steering*. Lund: Studentlitteratur.
- Maktutredningen. 1987. *Arbetsrapport*. Mimeo, Dep of Government, Uppsala.
- March, J. G. & Olsen, J. P. 1984. "The New Institutionalism. Organizational Factors in Political Life", i *American Political Science Review* 78.
- Mann, M. 1986. "The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results", i Hall, J. A. (ed): *States in History*. Oxford: Basil Blackwell.
- Mayhew, B. 1980. "Structuralism versus Individualism. Part 1. Shadowboxing in the Dark", i *Social Forces* 59.
- North, D. C. 1981. *Structure and Change in Economic History*. New York: Norton & Company.
- Offe, C. & Wiesenhal, H. 1980. "Two logics of collective action", i Zeitlin, M. (ed): *Political Power and Social Theory 1*. Greenwich, Conn: JAI Press.

- Olsen, J. P. 1985. "Nyinstitusjonalismen og statsvitenskapen", i *Statsvetenskaplig Tidsskrift* 88.
- O'Leary, B. 1987. "The Odyssey of Jon Elster", i *Government and Opposition* 22.
- Pedersen, M. N. 1977. "Om den rette brug av historiske materialer i statskunskaben", i *Festskrift till Erik Rasmussen*. Aarhus: Politica.
- Petersson, O. 1982. *Väljarna och världspolitiken*. Sthlm: Norstedts.
- Poulantzas, N. 1968. *Pouvoir Politique et Classes Sociales*. Paris: Maspéro.
- Przeworski, A. 1985. "Marxism and Rational Choice", i *Politics & Society* 14.
- Przeworski, A. & Sprague, J. 1986. *Paper Stones. A History of Electoral Socialism*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Przeworski, A. & Wallerstein, M. 1982. "The Structure of Class Conflict in Democratic Capitalist Societies", i *American Political Science Review* 76.
- Roemer, J. 1978. "Neoclassicism, Marxism and Collective Action", i *Journal of Economic Issues* 12.
- Roemer, J. 1982. *A General Theory of Exploitation and Class*. Cambridge, Mass: Harvard Univ Press.
- Roemer, J. 1986. "'Rational choice' Marxism: some issues of method and substance", i Roemer, J. (ed): *Analytical Marxism*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- Rothstein, B. 1986. *Den socialdemokratiska staten. Reformerna och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik*. Lund: Arkiv.
- Rothstein, B. 1987. "Corporatism and Reformism. The Social Democratic Institutionalization of Class Struggle", i *Acta Sociologica* 30.
- Selle, P. 1984. "Skolastik, Romantikk og Konservatisme – ei vurdering av tre teoriar om demokratiet", i *Statsvitaren* 2/3.
- Sjöblom, G. 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Skocpol, T. 1984. "Sociology's Historical Imagination", i Skocpol, T. (ed): *Vision and Method in Historical Sociology*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- Sprague, J. 1982. "Is There a Micro Theory Consistent with Contextual Analysis", i Ostrom, E. (ed): *Strategies of Political Inquiry*. London: Sage.
- Therborn, G. 1981. *The Power of Ideology and the Ideology of Power*. London: NBL.
- Therborn, G. 1986. "Karl Marx Returning. The Welfare State and Neo-Marxist, Corporatist and Statist Theories", i *International Political Science Review* 7.
- Wildavsky, A. 1987. "Choosing Preferences by Constructing Institutions. A Cultural Theory of Preference Formation", i *American Political Science Review* 81.
- Wright, E. 1983. "Giddens Critique of Marxism", i *New Left Review* 138.
- Wright, E. 1986. "What is middle about the middle class" i Roemer, J. (ed): *Analytical Marxism*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- Westerståhl, J. 1984. "Samhällsforskningen och samhället", i *Forskning och framsteg* 18.
- Wilson, J. Q. 1974. "Crime and Criminologists", i *Commentary* 1974 (july).
- Åmark, K. 1986. *Facklig makt och fackligt medlemskap*. Lund: Arkiv.